

5

KÜÇÜK BİR EKONOMİDE ALTERNATİF DIŞTİCARET POLİTİKASI ARAÇLARININ ETKİLERİ: GRAFİKSEL BİR NOT

“Serbest [dış]ticaret bir ütopya, liberal [dış]ticaret ise gerçekleştirilebilir gibi gözükken bir ilkedir.”
Donges (1989: 2)

1 Giriş

Bu kısa notta, önce iki ülkeli - tek mallı bir kısmi denge modeli çerçevesinde küçük bir ülkede uygulanabilecek üç alternatif dış ticaret politikası aracının⁷¹ etkileri grafiksel olarak birbirleriyle karşılaştırılacak; ardından da, özellikle tarife-dışı engellerin belli başlı makroekonomik etkileri özetlenecektir.

2 Kısmi Denge Yaklaşımı

İki ülkeli ve tek (homojen) mallı bir modelde, bizim ülke *küçük* ve dolaşısıyla yabancı ülke (dış dünya) *büyük* olsun. Bizim ülkede uygulanabilecek üç dış ticaret politikası aracı olarak gümrük tarifesi, dışalım kotası ve yabancı ülkeyle yapılacak bir gönüllü dışsattım kısıtlaması anlaşmasını (GDSA) dikkate alalım. Söz konusu üç aracın farklı etkileri Grafik 1 ve Tablo 1’de özetlenmiştir.

Grafik 1’deki D_d ve S_d eğrileri, sırasıyla, bizim ülkenin talep ve arz eğrilerini göstermektedir. S_w ise, yabancı ülkenin tam esnek arz eğrisini temsil etmektedir.⁷² Bizim ülkenin kendi kendine yeterlik (otarşı) durumunda veya dışalımın yasaklanmış olması durumunda, yurtiçindeki

⁷¹ Tarifeler ve tarife-dışı engellerin çeşitli açılardan ayrıntılı bir sınıflandırması için bu bölümün sonundaki Ek 1’e bakılabilir.

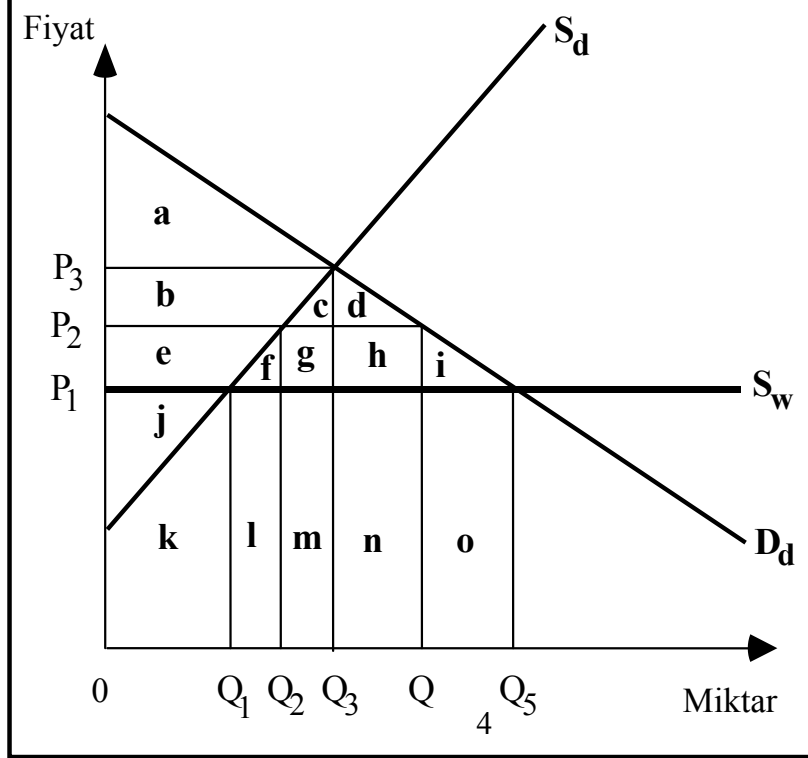
⁷² Bunun nedeni, bizim ülkenin küçük ülke olduğunu, yani bizim ülkenin söz konusu malın dünya piyasasında *fiyat-alıcı* durumunda olduğunu varsaymış olmamızdır.

denge fiyatı P_3 'tür ve bu fiyattan Q_3 kadar üretimde bulunulur. Fakat ülke dış dünyayla serbest ticarete giriştiğinde, yurtiçi fiyat P_1 'e düşer ve yurtiçinde bu fiyattan artık Q_1 kadar üretilip Q_5 kadar tüketilir. Burada tüketimin Q_1Q_5 kadarlık bölümü dışalım yoluyla karşılanmaktadır.

Bu serbest ticaret durumu hareket noktası olarak alındığında, bizim ülkenin,

- (1) yabancı malların dışalımını üzerine özgül bir *gümrük tarifesi* koyması,
- (2) tarifeyle eşdeğerde Q_2Q_4 kadarlık bir *dışalım kotası* uygulamaya başlaması ve
- (3) son olarak da, dış dünyayla, onların bize yapacakları dışsatımını Q_2Q_4 miktarına sınırlamaya yönelik bir *gönüllü dışsatım sınırlaması anlaşması* yapması durumlarında, yurtiçi fiyat P_1 'den P_2 'ye (**fiyat etkisi**), yurtiçi üretim ise Q_1 'den Q_2 'ye yükselirken (**koruma etkisi**), yurtiçi talep düzeyi de Q_5 'ten Q_4 'e inecektir (**tüketim etkisi**). Bazı iktisatçılar, burada Q_1Q_2 ve Q_4Q_5 miktarlarının toplamını olumsuz **ticaret etkisi** olarak adlandırmaktadır.

Grafik 1: Politika Araçları ve Kısmi Denge Çözümlemesi

**Tablo 1: Kısmi Denge Yaklaşımında
Dış Ticaret Politikası Araçları ve Etkileri**

	<i>Otarşi</i>	<i>Serbest Ticaret</i>	<i>Gümrük Tarifesi</i>	<i>Dışalım Kotası</i>	<i>Gönüllü Dışsatım Sın. Anl. (GDSA)</i>
<i>Yurtiçi Fiyat Düzeyi</i>	P_3	P_1	P_2	P_2	P_2
<i>Yurtiçi Üretim Düzeyi</i>	Q_3	Q_1	Q_2	Q_2	Q_2
<i>Dışalım Miktarı</i>	sıfır	Q_1Q_5	Q_2Q_4	Q_2Q_4	Q_2Q_4
<i>Yurtiçi Talep Miktarı</i>	Q_3	Q_5	Q_4	Q_4	Q_4
<i>Yurtiçi Üretim Maliyetleri</i>	$c+f+g+k+l+m$	k	$f+k+l$	$f+k+l$	$f+k+l$
<i>Üretici Rantları</i>	$b+e+j$	j	$e+j$	$e+j$	$e+j$
<i>Tüketici Rantları</i>	a	$a+b+c+d+e+f+g+h+i$	$a+b+c+d$	$a+b+c+d$	$a+b+c+d$

Dışalımın düzeyini Q₂Q₄ düzeyine indirecek biçimde ayrı ayrı uygulanabilecek bu üç aracın yukarıda belirtilen ortak etkilerinin yanısıra, serbest ticaretten korumacı duruma geçilirken, tüketici rantları her üç durumda da $e+f+g+h+i$ alanlarının toplamı kadar azalmaktadır. Bunun e kadarlık bölümü kâr olarak yerli üreticilere gitmektedir (bir tür **yeniden dağıtım etkisi**). f ve i alanları ise, *ölü kayıplar* (deadweight loses) diye bilinen **refah etkisini** oluşturmaktadır ve her ikisinin de herhangi bir biçimde tazmin edilmesi olanaklı değildir. Burada f , *korumanın üretim maliyetlerini* (üretim çarpıklığı); i ise, *tüketim maliyetlerini* (tüketim çarpıklığı) temsil etmektedir.

Grafikteki $g+h$ alanı toplamı *kıtlık rantları* olarak adlandırılır. Tarife konulması durumunda, bu alan doğrudan doğruya bizim ülkenin hükümetine akar (**vergi etkisi**). Dışalım (veya dışsatım) kotası oluşturulması durumunda ise, bu *umulmadık kazancın* (windfall gain) akım yönünün ne olacağı, ilgili piyasadaki kota dağıtım (tahsis) biçimi ve piyasanın yapısına bağlıdır. Eğer dışalım (dışsatım) lisansları (giriş biletleri) örneğin *önce gelen kullanır yöntemine* veya dışalımdaki (dışsatımdaki) o ana kadarki *payın büyüklüğüne* göre dağıtılacak olursa, bu kota rantları yerli dışalımıcılara (yabancı dışsatımıcılara) gider. Özellikle Avustralya ve Yeni Zelanda'da uygulanan *açık arttırma yöntemine* göre ise, ilgili rantlar kotayı paylaştıran hükümete aktarılmış olacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta; iki ülke arasında yapılan bir GDSA durumunda, dışsatım kotalarının yabancı ülkedeki bir otorite tarafından dağıtılacak olması ve kıtlık rantlarının büyük ölçüde bu ülkedeki ekonomik aktörlere akacağıdır. Hamilton'a (1984: 5) göre; işte bu olgu, dışsatımcı ülkelerin, kendi dışsatımlarını gönüllü olarak sınırlamak üzere bir anlaşma yapmaya, karşı ülkece uygulanacak bir gümrük tarifesi veya dışalım kotasına kıyasla razı olmalarının belki de en önemli sebebidir. Başka bir deyişle, Pomfret'in (1989: 61) de dediği gibi; gerçi dışsatımcı ülke açısından hiçbir ticaret engeli istenir nitelikte değildir, ama karşı ülkenin sınırlama koyması kaçınılmazsa, GDSA yolu en çok tercih edilebilir olan engel türü olacaktır.

Görüldüğü üzere, kıtlık rantlarının oluşması ve bunların paylaşımı; iktisat literatüründe, gerek dış ticaret engellerinin etkileri açısından eşdeğerli

olup olmadığı tartışmalarında, gerekse GDSA'nın diğer önlemlere tercih edilip edilemeyeceğinin saptanmasında can alıcı bir öneme sahiptir.

Öte yanda dış ticaret sınırlamalarının, dışalımın değeri ve dolayısıyla ülkenin cari hesap dengesi üzerinde de etkileri vardır (**ödemeler bilançosu etkisi**). Bizim ülkece dışalığa gümrük tarifesi konulması veya dışalım kotası uygulanması durumunda, eğer kıtlık rantları herhangi bir biçimde yabancı ülkeye akıyorsa, dışalımın değeri $l+m+n+o$ 'dan $m+n$ 'e iner. Oysa bir GDSA durumunda, rantlar büyük ölçüde yabancı ülkeye gidecek ve böylece olumlu ödemeler bilançosu etkisi de o ölçüde azaltılmış olacaktır. Hatta yabancı ülkenin payının yeterince yüksek ve yerli arz ve talep eğrilerinin esnekliklerinin düşük olması durumunda, dışalımın değeri yükselecek ve böylece cari hesap dengesi bozulacaktır bile.

Buraya dek sözü edilen etkilerin dışında, GDS anlaşmalarının bir de, literatürde epeyce incelenen, **değer arttırma etkisi** (upgrading effect) vardır. Bu etkiye göre, eğer bir ülke kendi dışsatımını ikili bir anlaşmayla gönüllü olarak sınırlarsa, o ülkede daha değerli malların dışarıya satılmasına yönelik bir eğilim doğacaktır. Bu da, çok mallı bir modelde, sonuçta yerli ülkenin dış ticaret ve üretim yapılarını da etkileyecektir.

3 Makroekonomik Yaklaşım

Kısmi denge çözümlenmeleri her ne kadar yararlı ve önemliyse de, bu tür çözümlenmelerde, belli bir sektörde uygulanacak dış ticaret engellerinden dolayı olarak etkilenen sektörlerle karşılıklı etkileşimlerin dikkate alınmıyor olduğu da bir gerçektir. Korumacı engellerin makroekonomik etkilerinin hatalı bir bilançosunu çıkartmamak için, bütün sektörlerdeki *etkileşim zincirleri* bir bütün olarak ele alınmalıdır. Konuyla ilgili literatürde son zamanlarda iyice yaygınlaşan *hesaplanabilir genel denge modeli* kurma çabaları işte bu amaca yöneliktir.

Dış ticaret engellerinin, özellikle de *tarife-dışı önlemlerin* (TDÖ), iktisatçılarda en sık anılan makroekonomik etkileri şu başlıklar altında özetlenebilir:

Olumsuz istihdam etkisi. Gerçi TDÖ'ler, en azından geçici olarak, korunan sektördeki mevcut istihdamı garanti altına alabilir ve hatta onu yükseltebilirler; ama aynı zamanda, diğer (kayırlımayan) sektörlerdeki istihdamı da tehdit eder, dahası ülkedeki toplam istihdamı geriletebilir ve reel milli geliri düşürebilirler de.

(Orta ve uzun vadeli) olumsuz büyüme etkisi. TDÖ yüzünden, üreticilerde zaten var olan atalet eğilimleri güçlenir ve üretim kapasitesini genişletmeye yönelik ve dış ticaret üzerinde etkileri bulunan (otonom) yatırım kararları ertelenebilir.⁷³

(Orta ve uzun vadeli) çok-katlı olumsuz kaynak dağıtım etkisi. TDÖ nedeniyle, örneğin haddinden fazla fizikî ve beşeri sermaye, (gerçekte) hiç uluslararası rekabet gücü bulunmayan sektörlerde *bağlı* kalabilir.

Olumsuz ödemeler bilançosu etkisi. Bir yanda, örneğin belli bir sektördeki dışalım kotası sebebiyle aynı ülkedeki diğer sektörlerin dışsatım etkinlikleri ayrımcılığa uğrarken; diğer yanda da, dışsatıma konu olan malların üretiminde kullanılan aramalarının fiyatları koruma yüzünden dünya fiyatlarının üzerinde seyrederek. Bu iki sebep bir arada, ülke ekonomisinde *içeri doğru bir yönelmeye* (inward orientation) ve (zaten var olan) ödemeler bilançosu açıklarında ise kötüleşmeye yol açar.

Literatürde; TDÖ'nün yukarıda sayılan makroekonomik etkileri dışında, **gelir dağılımına** (olumsuz) etkisinden, **genel fiyat düzeyine** (olumsuz) etkisinden, **uluslararası işbölümünde yaratacağı bozulmalardan** ve **yönetsel kaynaklı yanlış gelişmelerden** de söz edilmektedir.

⁷³ Ayrıca, kimi iktisatçıların dikkat çektiği üzere, TDÖ'nün yarattığı koruma duvarları arkasında yurtiçinde oligopolcü piyasa biçimleri de oluşabilir.

4 Sonuç

Türü ne olursa olsun korumacı önlemler, genelde öncelikle, o önleme başvuran ülkenin kendisine zarar vermektedir. Üstelik, önlemi alan ülkenin küçük bir ülke olduğu varsayımından uzaklaşıldığı ölçüde, ilgili ülkedeki korumacılığın dünyanın diğer ekonomileri üzerindeki (olumsuz) etkilerinin büyük olacağı da açıktır. Yine de, iktisatçılar arasındaki bu yaygın görüşlere karşın, korumacılık taraftarı pek çok argüman artık klasikleşmiş durumdadır. Bunların başında, büyük ülkeler için önerilen *optimal gümrük argümanı* ve gelişmekte olan ekonomilerdeki yeni kurulan sektörler için *bebek endüstriler tezi* gelmektedir. Ayrıca, kimi yazarlarca mali amaçlarla, istihdamı arttıracacağı, büyümeyi teşvik edeceği, gelir dağılımını olumlu yönde etkileyeceği ve misilleme niteliğinde olduğu gerekçeleriyle de korumacı önlemler önerilmektedir. Fakat bu tür argümanların çoğu, kısmi denge çözümlmelerine dayanmakta ve değer yargıları içermektedirler.

Dış ticaretin (daha) serbest olup olmaması gerektiği sorusundan tamamen bağımsız olarak, artık bugün bir de dış ticaret politikalarına *politik iktisat yaklaşımı* sorunsalı gündemdedir. Bu yaklaşımın temel konusunu, hükümetler üzerinde çeşitli çıkar veya baskı gruplarının korumacılık veya serbest ticaret yanlısı baskıları oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, denilebilir ki, dünya ekonomisindeki uluslararası mal ve hizmet ticareti önündeki korumacı engeller varlıklarını devam ettirdikleri sürece, bundan dünyanın bütün ülkeleri zarar görmektedir, görecektir.

Ek 1: Uluslararası Mal, Hizmet ve Sermaye Hareketleriyle İlgili Engeller:

1. Tarifeler

- 1.1. Yön
 - 1.1.1. Dışalım tarifeleri
 - 1.1.2. Dışsatım tarifeleri
- 1.2. Amaç
 - 1.2.1. Koruyucu tarifeler
 - 1.2.2. Gelir tarifeleri
- 1.3. Zaman uzunluğu
 - 1.3.1. Ek tarifeler
 - 1.3.2. Dengeleme gümrükleri
- 1.4. Dışalım kısıtlamaları
 - 1.4.1. Özel gümrükler
 - 1.4.2. Değişken gümrükler
- 1.5. Tarife oranları
 - 1.5.1. Spesifik gümrükler
 - 1.5.2. Ad valorem gümrükler
 - 1.5.3. Bileşik oranlar
- 1.6. Üretim, dağıtım ve tüketim vergileri
 - 1.6.1. Tek aşamalı
 - 1.6.2. Katma değer
 - 1.6.3. Kademeli
 - 1.6.4. Üretim, satış ve tüketim vergisi

2. Tarife-dışı engeller

- 2.1. Hükümetin ticarete katılımı
 - 2.1.1. Yönetmelik rehberlik
 - 2.1.2. Sübvansiyonlar
 - 2.1.3. Hükümetin üretimi ve devlet ticareti
- 2.2. Gümrük ve giriş işlemleri
 - 2.2.1. Ürün sınıflandırması
 - 2.2.2. Ürün değerlemesi
 - 2.2.3. Belgelendirme
 - 2.2.4. Lisans veya izin
 - 2.2.5. Teftiş
 - 2.2.6. Sağlık ve güvenlik düzenlemeleri
- 2.3. Ürünle ilgili olarak aranan koşullar
 - 2.3.1. Ürün standartları
 - 2.3.2. Paketleme, etiketleme ve işaretleme
 - 2.3.3. Ürün testi

- 2.3.4. Ürün özellik veya ayrıntıları
- 2.4. Kotalar
 - 2.4.1. Dışsatım kotaları
 - 2.4.2. Dışalım kotaları
 - 2.4.2.1. Mutlak
 - 2.4.2.2. Gönüllü (VER ve OMA)
- 2.5. Finansal denetim
 - 2.5.1. Döviz denetimi
 - 2.5.2. Çoklu döviz kurları
 - 2.5.3. Ön dışalım depozitleri
 - 2.5.4. Kredi kısıtlamaları
 - 2.5.5. Kâr havalesi kısıtlamaları
- 2.6. Diğer politikalar ve aranan koşullar
 - 2.6.1. Pazar rezerv politikası
 - 2.6.2. Performans koşulu konması

Kaynak: *Business Horizons*, Mayıs-Haziran 1988.